

KUR'AN-I KERİM'DEN ÖRNEKLERLE ARAPÇADA İSİM VE FİİLİN DELALET ETTİĞİ ANLAMLAR ARASINDAKİ FARKLAR

THE DIFFERENCES BETWEEN NAMES AND VERBES MEANING IN ARABIC EXAMPLES FROM THE QUR'AN

Osman AKTAŞ

Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini Bilimler Fakültesi, Öğretim Görevlisi
Dr., Ankara University of Social Sciences, Faculty of Religious Sciences, Lecturer, Ankara/Turkey

osman.aktaş@asbu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-9217-6171

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 18 Ocak /January 2019

Kabul Tarihi/Accepted: 03 Nisan/April 2019

Yayın Tarihi/Published: Haziran/June 2019

Atıf/Cite as: Aktaş, Osman (2019). "Kur'an-ı Kerim'den Örneklerle Arapçada İsim ve Fiilin Delalet Ettiği Anlamlar Arasındaki Farklar", *BÜİİFD*, Cilt: 6, Sayı: 11, ss. 2-14.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

ÖZ

Bazı tefsir çalışmalarına dilsel tahlillerin önemli ölçüde etki ettiği görülür. Bu etkiden hareketle Kur'an ayetlerini tefsir etmenin şartlarından birinin Arap dilinin inceliklerine vâkıf olma durumu olduğu kabul edilir. Bu durum, Arapça gramer yapısında bariz bir şekilde görülmektedir. Arapçada kelimenin türlerinden olan isim ve fiilin delalet ettiği anlamlar arasında bazı farklılıkların bulunduğu bilinen bir husustur. Nitekim Zemahşerî ve Zerkeşî gibi bazı bilginler, tefsir çalışmalarında bu farklılıkları göz önünde bulundurarak çalışmalarını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada yukarıda ifade edilen bilginlerin göz önünde bulundurduğu farklılıklardan hareketle Kur'an-ı Kerim'de var olan isim ve fiillerin neye delalet ettikleri üzerinde durulacaktır. Buna göre ismin zamanla ilgisi bulunmayan bir kelime türü olmasının, buna karşılık fiilin herhangi bir zaman ifade etmesi veya zamanla ilgisinin bulunmasının delalet ettikleri anlamlara doğrudan etki ettiği görülür. İsmın daha çok kalıcılığı veya sürekliliği, fiilin ise tekrarlanırlı olma özelliğini yansıttığı söylenebilir. Arapçada isim ve fiil arasındaki benzerlikler ve farklılıkları, ayrıca bu iki dilsel olgunun delalet ettiği anlamlar arasındaki farkları bilmek, benzer ayetlerin birinde ismin diğesinde ise fiilin kullanılmasının hikmetini kavramaya yardımcı olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Nahiv, İsmın Delaleti, Fiilin Delaleti, Tefsir.

ABSTRACT

In the early period of Quran commentary it is visible that linguistic analysis affect the studies significantly. It is accepted that knowing the details of Arabic language is one of the most important necessities for commenting the verses of Quran. There are differences between the meanings of nouns and verbs in the Arabic language. Scholars such as Zamakhshari and Zerkashi took these differences into consideration. Nouns are not related to the time, whereas verbs indicate time in the sentence, so it is clear that they affect the meaning directly. It is possible to state that the noun indicates permanence and persistence, while the verb indicates derivation. Knowing the similarities and differences between the noun and verb, also the variations in the meanings of these two linguistic facts in Arabic language will help us understand the hidden cause of using the same word as a noun or as a verb in similar Quran verses.

Keywords: Arabic, Syntax, Features of Noun, Features of Verb, Quran Commentary.

GİRİŞ

Klasik dönem nahiv eserleri incelendiğinde, Arapçada kelime türlerinin isim, fiil ve harf olmak üzere üçe ayrıldığı hususunda görüş ayrılığı olmadığı görülecektir.¹ Bu kelime türlerinden isim ve fiil kendi başına bir anlama delalet eder. Harf kendi başına herhangi bir anlama delalet etmez. Zira Harf, ancak isim veya fiil ile birlikte kullanıldığında herhangi bir anlama delalet edebilir.

Bu çalışmada isim ve fiilin taşıdığı özelliklerin ne olduğu ve hangi alametleri haiz oldukları hususu ele alınacaktır. Ayrıca isim ve fiil türlerine kısa bir şekilde değinilecek ve bu iki dil olgusu arasındaki benzerlikler ve farklılıklar da ele alınacaktır.

İsim ve fiilin herhangi bir zamanla ilişkili olup olmama özellikleri ile delalet ettikleri anlamlarda farklılığa yol açtığı göz önünde bulundurulduğunda, Kur'an'da isim ve fiillerin birer belagat mucizesi olarak yerli yerinde kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada isim ve fiilin delalet ettiği anlamlar arasındaki farklılıklara değinildikten sonra, konuyla ilgili Kur'an'da zikredilen bazı örnek cümleler üzerinde değerlendirme ve tespitler yapılacaktır. Şüphesiz araştırma konumuzla ilgili olarak Kur'an'da çok fazla örnek bulabilmek mümkündür; ancak Kur'an'daki bütün örnekleri ele alıp değerlendirmenin bu çalışmanın hacmini aşan bir husus olduğu görülmektedir.

İSİM VE FİİL

1. Kavramsal Çerçeve

İsim ile fiil arasındaki anlam farklılıklarının ortaya konulmasından önce bu iki dilsel olgunun sözlük ve terim anlamları ele alınacak ve daha sonra bu iki dilsel olgunun benzerlikleri ve farklılıkları belirlenecektir. Nihayetinde bu iki dilsel olgunun delalet ettiği anlam farklılıkları Kur'an-ı Kerim'de zikredilen örnek cümlelerle ele alınıp incelenecektir.

2. İsim

İsim, kendi başına bir anlama delalet eden ve herhangi bir zamanı barındırmayan lafızdır.² Örneğin "ağaç" denildiğinde geçmiş zaman, şimdiki zaman veya gelecek zamanla ilgili herhangi bir tasavvur zihnimizde belirmemektedir. Basra ve Kûfe dil mektepleri arasındaki ihtilaflara dair İbnu'l-Enbârî'nin (ö. 577/1181) *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* adlı eserinde ele aldığı ilk konu, Basra ve Kûfelilerin, isim (الاسم) lafzının iştikak ettiği asla dair ihtilafıdır. Kûfeliler ismin alâmet anlamına gelen (الْوَسْمُ)'den iştikak ettiğini savunurken, Basralılar ismin ululuk, yücelik anlamına gelen (السَّمُو)'den iştikak ettiği görüşünü savunmuşlardır.³

¹ Ebu Bîşr 'Amr b. Osman Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), (3. Basım), Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1408/1988, s.12; Ebu'l-Abbâs Muhammed Muberrred, *el-Muktedab*, (thk. Muhammed Abdulhâlik 'Udayme), Beyrut: Âlemu'l-Kutub, c. I, s.3; Ebû Bekr Muhammed b. Sehl İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fî'n-Nahv*, c. I, (thk. Abdulhuseyn el-Fetelî), (3. Basım), Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1417/1996, s.36; Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak Zeccâcî, *el-İdâh fî 'İlelî'n-Nahv*, (thk. Mâzin el-Mubârek), (3. Basım), Beyrut: 1399/1979, s. 51; Cemaleddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, *Şerhu Şuzûri'z-Zehab fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, (1. Basım), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001, s. 11.

² Muhammed A'lâ, Tehânevî, *Keşşaf Istilâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, c.I, (thk. Ali Dehrûc), (1. Basım), Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996, s. 185.

³ Ebu'l-Berekât Abdurrahman Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, c.I, (1. Basım), Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1424/2003, s.8.

2.1 İsmın Alametleri

İsmın birçok alameti vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Başına Elif Lâm (ال) gelmesi. Örnek: الرَّجُلُ وَالْغُلَامُ (Adam ve köle).

Tenvîn alması. Örnek: رَجُلٌ وَغُلَامٌ (Bir adam ve bir köle).

Kendinden önce harf-i cer alması. Örnek: مِنْ زَيْدٍ إِلَى عَمْرٍو (Zeyd'den Amr'e).

Tesniye olması. Örnek: الرَّيْدَانِ وَالْعَمْرَانِ (İki Zeyd ve iki Amr).

Başına nida edatı alması (münâda olması). Örnek: يَا زَيْدُ وَيَا عَمْرُو (Ey Zeyd ve ey Amr).

Münâdanın ismin terhîme uğraması. Örnek: يَا حَارَ وَيَا مَالِ (Ey Hâris ve ey Mâlik). حَارِثٌ, حَارِثِ isminin terhîme uğramış hali, مَالِ ise مالك isminin terhîme uğramış halidir.

Tasğîr edilebilmesi. Örnek: زَيْدٌ وَعَمْرٌو

Nisbet edilebiliyor olması. Örnek: زَيْدِي وَعَمْرِي

Vasfedilebiliyor olması. Örnek: زَيْدٌ الْعَاقِلُ (Akıllı Zeyd).

Fâil ve meful olması. Örnek: ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا (Zeyd Amr'a vurdu). زيد fâil, عمرا ise mefuldür.

Muzafun ileyh olması. Örnek: غُلَامٌ زَيْدٍ (Zeyd'in kölesi).⁴

2.2 İsmın Çeşitleri

İsmın cinsiyet, adet ve belirli olup olmama gibi özelliklerine göre birçok çeşidi vardır. Kısaca bunlara temas edilmesinde fayda gözetilmektedir.

Cinsiyet Bakımından İsimler: Arapça'da isimler için eril ve dişil ayrımı söz konusudur. Eril isimler müzekker olarak, dişil isimler ise müennes olarak adlandırılırlar. Müennes ismin lafzî alameti فاطمة örneğinde olduğu gibi tâ-i marbûta (ة) سلمى örneğinde olduğu gibi elif-i maksûra (ى) ve حسناء örneğinde olduğu gibi elif-i memdûde (اء) olmak üzere üçtür.⁵ Bu alametlerden hiçbirini almayan زينب gibi bir isim de müennes olabilir ki buna manevî müennes denilir.⁶ Bazen de حمزة örneğinde olduğu gibi müenneslik alameti alan bir isim müennes olmayabilir ki bu tür isimler müzekker isim olup lafzî müennes olarak adlandırılır.⁷

Sayı Bakımından İsimler: Arapçada isimler sayı yönünden müfred, müsennâ ve cem' olmak üzere üçe ayrılır. Cem' isimler de kendi içinde cem'-i müzekker-i sâlim, cem'-i müennes-i sâlim (kurallı çoğullar) ve cem'-i mükesser (kuralsız çoğul) olmak üzere üçe ayrılır. Cem' ve müsennâ alâmete ihtiyaç duyarken, müfred alâmete ihtiyaç duymaz. Örneğin قَرَأَ الْمُسْلِمُ (Müslüman okudu) cümlesinde المسلم kelimesi müfreddir ve müsennâ ve cem' alâmetlerinden birini almamıştır. İsimlerde müsennâ alâmeti قَرَأَ الْمُسْلِمَانِ (iki Müslüman okudu) örneğinde olduğu gibi ref' hallerinde elif (ا), nasb ve cer hallerinde ise yâ (ي) harfleridir. Müsennânın nasb haline رَأَيْتُ مَرْرَتٌ بِالْمُسْلِمِينَ (iki Müslümana uğradım) cümleleri örnek verilebilir. Cem'-i müzekker-i sâlim isimlerin ref' hallerindeki alâmeti قَرَأَ الْمُسْلِمُونَ (Müslümanlar okudu) örneğinde olduğu gibi vâv (و), nasb ve cer hallerinde ise yâ (ي) harfleridir. Cem'-i müzekker-i sâlimin nasb hâline رَأَيْتُ الْمُسْلِمِينَ (Müslümanları gördüm), cer haline ise سَلَّمْتُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ (Müslümanlara selam verdim) cümleleri örnek verilebilir. Cem'-i müennes-i

⁴ Enbârî, *Esrâru'l-Arabîyye*, (thk. Fahr Sâlih Kadâre), (1. Basım), Beyrut: Dâru'l-Cil, 1995, s. 34.

⁵ Mustafa b. Muhammed Selîm Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabîyye*, c.I, (28. Basım), Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1414/1993, s.99.

⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, (15. Basım), Kahire: Dâru'l-Meârif, s.588.

⁷ Abbas Hasan, s.587.

sâlim ise müennes bir kelimenin kurallı bir şekilde çoğul yapılmasını ifade eder. Bu kural ise كلمة-كلمات örneğinde olduğu gibi kelimenin sonundaki müenneslik alâmeti olan ta-i marbutanın atılıp yerine ات getirilmesidir. Cem'-i mükesser için ise böyle bir kural söz konusu değildir. Yani cem'-i mükesserin farklı birçok formu vardır. Bundan dolayı mükesser (kuralsız) çoğul olarak isimlendirilmiştir. Cem'-i mükesser için birkaç örnek zikredilebilir:

قَلَمٌ – أَقْلَامٌ
عِلْمٌ – عُلُومٌ
رَجُلٌ – رِجَالٌ
كِتَابٌ – كُتُبٌ

Görüldüğü üzere kuralsız çoğulların birbirinden farklı vezinleri vardır. Bu şekilde çoğul olan isimler ancak semaî olarak bilinmektedir. Zira bu cemi' isimlerde yapı bozulduğu için müfred isim kalıp olarak korunmamıştır.⁸

Belirlilik Yönünden İsimler: Arapçada isimler belirli olup olmama yönünden nekira ve marife olmak üzere ikiye ayrılır. Nekira isim belirsiz isim anlamına gelirken, marife isim belirli isim anlamına gelir. Marife isim ise yedi kısma ayrılır. Marife isimler: أنت örneğindeki gibi zamir, خالد örneğindeki gibi alem, هذه örneğindeki gibi ism-i işaret, الذي örneğindeki gibi ism-i mevsul, المريض örneğindeki gibi harf-i tarif (ال) almış isim, يا تاجر (satıcı!) örneğindeki gibi nida edatıyla nekire maksûde marife yapılmış isim ve باب الدار örneğindeki gibi marife bir isme muzaf olmuş isim.⁹

Nekira isim ise marife ismin dışında kalan ve söylendiğinde zihnimize bir şahsa, cisme veya hayvana dair belirli bir şey belirmeyen isimdir.

2.3 İsm-i Fâil

Fiilden iştikak eden isimler, ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl, ism-i zaman, ism-i mekân ve ism-i âlet olmak üzere 7 adettir. İsm-i fâil kavramı sarf ile ilgili bir kavramdır. Cümleden bağımsız, morfolojik olarak fiili yapana delalet eder. Örnek: أَكَاتِبُ أَخُوكَ دَرَسَهُ ؟ (Kardeşin dersi yazan mıdır?). Bu cümle bu şekilde çevrildiğinde dersin yazılmış olduğu biliniyor ve bu eylemi kardeşin yapıp yapmadığı soruluyor. Bu cümle (Kardeşin dersi yazıyor mu?) şeklinde çevrilebilir ki bu durumda yazma eyleminin gerçekleşip gerçekleşmediği sorulmuş olur.

İsm-i fâil, sülâsî fiillerden شَادُّ، قَاضٍ، رَامٌ، وَاعِدٌ، قَانِلٌ، نَاصِرٌ örneklerinde olduğu gibi فَاعِلٌ vezninde iştikak edilir. Sülâsî olmayan fiillerde ise مَصْطَفٍ، مَخْتَارٌ، مُتَجَمِّعٌ، مُتَخَاصِمَانٌ، مُسْتَغْفِرٌ، مُكْرَمٌ örneklerinde olduğu gibi muzari fiilin muzârilik harfinin dammeli م harfine dönüştürülmesi ve sondan bir önceki kelimenin harekesinin kesre yapılmasıyla elde edilir.¹⁰

⁸ Osman Aktaş, *Arapçada Asıl ve Fer' Nazariyesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19-20.

⁹ Ali Cârîm, Mustafa Emin, *en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâidi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, c.II, Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyyeti's Suudiyye, s.324-325.

¹⁰ Said b. Muhammed Afgânî, *el-Mûciz fî Kavâidi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2003, s. 197.

3. Fiil

Fiil, kendi başına bir anlama delalet eden ve üç zamandan (geçmiş, şimdiki, gelecek) birini barındıran kelimedir.¹¹ Fiil ise mazi, emir ve muzari olmak üzere üçe ayrılır.¹²

3.1 Mazi Fiil

Mazi fiil, كَتَبَ (yazdı) örneğinde olduğu gibi geçmişte olup biten bir olaya delalet eden fiildir. Alameti ise كَتَبَتْ (o kadın yazdı) örneğinde olduğu gibi sâkin tâ-i te'nîstir. Mazi fiil her zaman mebnidir. كَتَبَ örneğindeki gibi fetha üzere mebni olur. كَتَبُوا örneğindeki gibi çoğul vâvı bitişirse damme üzere mebni olur. كَتَبْنَا، كَتَبْتِ، كَتَبْتَ، كَتَبْتُ örneğindeki gibi müteharrik ref zamiri bitişirse sükûn üzere mebni olur.¹³

3.2 Emir Fiili

Emir fiil, gelecek zamana delalet eden ve talep bildiren fiildir.¹⁴ Emir fiil أَكْتُبْ ve أَكْتُبْنَ örneğindeki gibi sükûn üzere mebnî olur. اسْعِ ve اُنْجِ örneğindeki gibi son harfi illetli olan bir fiilin emir fiili ise ve kendisine bir şey bitişmemişse sonunun hazfedilmesi üzere عَلَى حَذْفِ (gideceğim) örneğindeki gibi tesniye elifi bitişmişse, أَكْتُبُوا örneğindeki gibi çoğul vâvı bitişmişse ve عَلَى حَذْفِ (gideceğim) örneğindeki gibi muhataba yâsı bitişmişse nûnun hazfedilmesi üzere عَلَى حَذْفِ (gideceğim) mebnî olur.¹⁵

3.3 Muzari Fiil

Fiil-i muzari şimdiki zaman ve gelecek zamana delalet eden fiildir. Fiil-i muzarinin alametleri şunlardır:¹⁶

Cezmeden لم edatını alması. Örnek: لَمْ يَضْرِبْ (vurmadı).

Gelecek zaman anlamı bildiren سَوْفَ ve سَأَذْهَبُ harflerini alması. Örnek: سَأَذْهَبُ (gideceğim), سَوْفَ (gideceğim).

Nasb eden لَنْ edatını alması. Örnek: لَنْ أَذْهَبُ (gitmeyeceğim).

ت، ي، ن، ا harflerinden müteşekkil olan muzârilik harflerinden biriyle başlaması. Örnek: يَذْهَبُ، تَذْهَبُ، أَذْهَبُ، نَذْهَبُ

Fiil-i muzari Türkçeye şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman kipine göre çevrilir. Örneğin يَأْكُلُ أَحْمَدُ الطَّعَامَ الآنَ cümlesi şimdiki zaman kipine göre Ahmed şimdi yemek yiyor şeklinde çevrilir. عَدَا عَلِيٌّ يُسْتَيْقِظُ عَلَيَّ مُبَكَّرًا cümlesi ise geniş zaman kipine göre "Ali erken uyanır" şeklinde çevrilir. عَدَا عَلِيٌّ يَذْهَبُ خَالِدًا إِلَى مَكَّةَ cümlesi ise gelecek zaman kipine göre "Halid yarın Mekke'ye gidecek" şeklinde çevrilir.

4. Muzari Fiil ile İsim Arasındaki Benzerlikler ve Farklar

Nahiv âlimleri muzari fiilin bu isimle isimlendirilmesinin nedenini isme olan benzerliği ile izah ediyorlar. Çünkü الْمُضَارِعَةُ (benzerlik) anlamına gelir. Nahiv âlimleri muzari fiilin mazi fiil ve emir fiil gibi mebni olmayıp isim gibi mu'rab olmasının nedenini de isme olan

¹¹ Cemaleddin Osman b. Ömer İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'İlmi'n-Nahv*, (thk. Salih Abdu'l-Azîm eş-Şâir), (1. Basım), Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010, s. 44.

¹² Bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), (1. Basım), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1431/2010, s. 44.

¹³ Ğalâyînî, c.II, s.162.

¹⁴ Ali Cârîm, Mustafa Emin, c.I, s.33.

¹⁵ Ğalâyînî, c.II, s.164.

¹⁶ Hüseyin b. Ahmed b. Abdullah Âl Ali, *Şerhu Elfiyeti İbn Mâlik*, bsmyy., ts., s. 8-9.

benzerliği ile izah ederler. İbnu'l-Enbârî Esrâru'l-Arabiyye adlı eserinde muzari fiilin şu beş yönden isme benzediğini izah ediyor:¹⁷

1- Muzari fiilin ve ismin genellik bildirip başına bir harf geldiğinde hususiyet bildirmesi. Örneğin يقوم fiili şimdiki zaman ile gelecek zaman bildirirken başına س veya سوف harflerinden biri geldiğinde sadece gelecek zaman bildirir. İsim için ise رَجُلٌ denildiğinde herhangi bir adam kastedilir ve genellik bildirir; ama başına harf-i tarif (ال) getirildiğinde genellik bildirme özelliğinden sıyrılıp hususileşir ve belli bir adama delalet eder.

2- İbtidâ (başlangıç) lâminin إِنْ زَيْدًا لِقَائِهِ ve إِنْ زَيْدًا لِيَقُومَ örneklerindeki gibi hem muzari fiile hem de isme gelebiliyor olması.

3- Fiil ve isimde farklı anlamların müşareket etmesi. Muzari fiilde başına س veya سوف harflerinden biri gelmediğinde şimdiki zaman ve gelecek zaman müşareket eder. İsimde ise عَيْن kelimesinin hem görme organı olan göz anlamına hem de suyun çıktığı yer, kaynak anlamına gelmesi gibi bir kelimedede farklı anlamlar müşareket eder.

4- Muzari fiilin ve ismin مررت برجل يضرب ve مررت برجل ضارب örneklerinde olduğu gibi sıfat olması.

5- Muzari fiilin ism-i fail gibi harekelenmesi ve sükûn olması. Bundan dolayı ism-i fail, fiil gibi amel eder.

Fiil ile isim arasındaki fark ise fiilin bir olayın belli bir zamanda gerçekleşmesine ve yenilenmesine delalet eder ki fiilin bu iki özelliği hudûs ve teceddüd olarak ifade edilir. İsim ise sübut yani süreklilik ve devam bildirir. Örneğin اِحْفَظْ الْعَهْدَ (Ahdini koru, verdiğin sözde dur) cümlesi ile كُنْ حَافِظًا لِلْعَهْدِ (Ahdin koruyucusu ol) cümlesi arasında delalet ettikleri anlam itibarıyla fark vardır. İkinci cümlede sözde durmanın süreklilik kazanıp bir seciye, karakter olması talep edilmektedir.¹⁸

Abdülkâhir el-Cürçânî (ö. 471/1078) de *Delâilu'l-İcâz* adlı eserinde isim ile fiil arasındaki bu farka temas ediyor. Cürçânî زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ ile زَيْدٌ هَا هُوَ دَا يَنْطَلِقُ cümleleri arasında delalet ettikleri anlam itibarıyla fark olduğunu, birinci cümlede زيد طويل ve عمرو قصير örneklerindeki gibi değişmeyen, tekrar etmeyen bir hususa işaret ettiğini, ikinci cümlede ise yenilenen bir eyleme işaret ettiğini belirtir.¹⁹

İSİM VE FİİLİN KUR'AN-I KERİM'DEKİ KULLANIMI

Belagat, uzatma yapılması gereken yerde uzatma, kısaltma yapılması gereken yerde kısaltma yapmayı, isim kullanılması gereken yerde isim kullanmayı ve fiil kullanılması gereken yerde fiil kullanmayı gerektirir.

Zemahşerî (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* adlı eserinde ve Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Ğayb* adlı eserinde Kur'an'daki isim ve fiil kullanımındaki inceliklere temas etmişlerdir. Şimdi Kur'an-ı Kerim'de isim ve fiil kullanımındaki inceliklere ayetlerin bütünü olmasa da bir kısmını ele alarak temas etmeye çalışalım.

5.1 غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ²⁰

¹⁷ Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, s. 46-48.

¹⁸ Fâdil Sâlih Sâmîrrâî, *Meânî en-Nahv*, c.IV, (1. Basım), Ürdün: Dâru'l-Fikr li't-Tibâe ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1420/2000, s.36.

¹⁹ Abdülkâhir Cürçânî, *Delâilu'l-İcâz*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), (1. Basım), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001, s. 117.

²⁰ Kur'an-ı Kerim, *Fatiha*, 1/6.

Said Nursî (ö. 1379/1960) *İşârâtü'l-İ'câz* adlı eserinde ism-i meful olan مغضوب kelimesinin seçilmesindeki muradın isyan ve şerrin karakter halini alıp tevbe ve afv ile kesintiye uğramaması olduğunu, zira ismin istimrar (devamlılık) ifade ettiğini beyan eder. Ayrıca müellif, ism-i fâil olan ضالين kelimesinin seçilmesindeki muradın da kesintiye uğramayan, süreklilik arz eden dalaletle işaret olduğunu ifade eder.²¹

5.2 وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ²²

Zerkeşî (ö. 794/1392) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin في الفرق بين الخطاب بالاسم والفعل başlığı altında Kur'an'daki isim ve fiil kullanımı arasındaki farkı izah ederken, ilk olarak başlıkta verilmiş olan Kehf Sûresi 18. Âyeti ele almıştır. Zerkeşî'ye göre bu âyette ism-i fâil olarak kullanılan باسط ismi yerine يبسط şeklinde muzari fiilin tercih edilmemesinin sebebi, köpeğin duruşunun hiç değişmediğini ifade etmektir. Eğer isim yerine fiil kullanılmış olsaydı bu anlam elde edilmemiş olurdu. Çünkü fiil teceddüde, isim ise sübuta delalet eder.²³

5.3 هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرِزُقُكُمْ²⁴

Bu âyette رازقكم fiilinin رازقكم ism-i fâili şeklinde gelmemesinin sebebi, âyetin Cenab-ı Allah'ın rızıklandırmasının teceddüdüne işaret etmesidir.²⁵

5.4 وَجَاؤُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ²⁶

Bu âyette يبكون fiilinin kullanımı, Hz. Yakub'un çocuklarının akşam eve gelirken içinde buldukları durumu beyan etmek içindir. Hz. Yakub'un çocukları eve geldiklerinde ağlıyorlardı ve bu ağlamaları bazen kesilip bazen devam ediyordu. İşte ağlama halinin yenilenmesine ve değişkenliğine delalet etmek üzere isim yerine يبكون fiili kullanılmıştır.²⁷

5.5 وَإِذْ لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شِيَابِئِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُونَ²⁸

Bu âyette münafıkların Müslümanlarla karşılaştıklarında iman ettik demeleri آمنا fiili ile ifade edilmiştir. Onlardaki imanın kalplerinde sebat bulmadığını, müminleri aldatma amacı güttüğüne işaret etmek üzere sübut ve istimrar ifade eden isim yerine hudûs ve teceddüd ifade eden fiil kullanılmıştır. Şeytanlarıyla ya da kendileri gibi münafık olan arkadaşlarıyla karşılaştıklarında ise fiil kullanılmamıştır. Bu da onlarda sabit bulunan özelliğin küfür olduğuna delalet etmesi içindir.

5.6 أُولَٰمٌ يَرَوْنَ إِلَىٰ الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَاتٍ وَيَقْبِضْنَ...²⁹

Zemahşerî, meşhur *el-Keşşâf* adlı tefsirinde Mülk Sûresindeki bu âyeti tefsir ederken صافات lafzının isim olarak ve يقبضن lafzının da fiil olarak kullanılmasının nedenini yine ismin istimrar ve sübut bildirmesi, fiilin de hudûs, teceddüd ve tagayyür bildirmesi ile izah eder. Öyle ki kuşların uçması için aslolan kanat çırpmalarıdır. Kuşların uçarken kanat çırpmayıp süzölmeleri ise geçicidir. Uçma eyleminde istimrar isteyen kanat çırpma için istimrar bildiren isim yani ism-i fail

²¹ Bediüzzaman Said Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezanni'l-İcâz*, (thk. İhsan Kasım es-Sâlihî), (3. Basım), Kahire: Şerikatu Sözlür l'n-Neşr, 2002, s. 36.

²² Kur'an-ı Kerim, *Kehf*, 18/18.

²³ Bedruddîn Muhammed Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c.IV, (thk. Mustafa Abdulkadir Ata), (1. Basım), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007, s.42.

²⁴ Kur'an-ı Kerim, *Fâtır*, 35/3.

²⁵ Zerkeşî, s.42.

²⁶ Zerkeşî, s.43.

²⁷ Zerkeşî, s.43.

²⁸ Kur'an-ı Kerim, *Bakara*, 2/14.

²⁹ Kur'an-ı Kerim, *Mülk*, 67/19.

olan صافات kullanılmış, teceddüd ve tagayyür bildiren süzülme için ise teceddüd ve tagayyür bildiren fiil yani muzari fiil olan يقبض kullanılmıştır.³⁰

5.7 ³¹... إني جاعل في الأرض خليفة

Fâdıl Sâlih Sâmerî, fiil ile ism-i fâil yapıları arasındaki farkı açıklarken, fiilin tekrar ve teceddüde delalet ettiğini, ism-i fâilin ise sübut ve istikrara delalet ettiğini belirtir. Örneğin هو متعلم ile يتعلم arasındaki farkın, birinci cümlede kişinin öğrenme sürecinin yenilenerek devam ettiği, ikinci cümlede ise kişinin öğrenme sürecinin bittiği, öğrenmenin kişide sebat ve istikrar bulduğu hususunda gizli olduğunu ifade eder. Sâmerî, ism-i fâilin bazen henüz gerçekleşmeyen durumlar için de kullanıldığını belirtir. Bu durumda gerçekleşmeyen eylem, gerçekleşmesi kesin olduğundan sanki gerçekleşmiş gibi kabul edildiğinden isim kullanılır. Sâmerî, yukarıdaki ayeti de bu açıdan yorumlamaktadır. Burada جعل (kılma, yapma, etme) eyleminin henüz gerçekleşmediğini; ama gerçekleşmesi kesin olduğu için gerçekleşmiş gibi isim siygası kullanıldığını ifade eder.³²

5.8 ³³ وَلَا تَخَاطَبُنِي فِي الدِّينِ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُخْرَفُونَ

Bu ayette Cenâb- Allah, Hz. Nuh'a kavminin suda boğulacağını مخرقون ism-i mefulü ile vahyetmiştir. سَأَعْرِفُهُمْ (Onları boğacağım) ya da سَيُعْرِفُونَ (Onlar boğulacaklar) şeklinde fiil siygası kullanılmamıştır. Bunun yerine isim siygası kullanılmıştır. Bu da henüz onlar boğulmamış olsalar da boğulacaklarının kesin olduğuna işaret etmek içindir.³⁴

5.9 ³⁵ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ

Bu ayette مهلكو (Bizler helak edicileriz) ism-i fâili kullanılmıştır. Bahsedilen yerin halkı henüz helak edilmemiş olmasına rağmen, helak olmaları kesin olduğundan sanki helak olmuşlar gibi isim siygası kullanılmıştır.³⁶

5.10 ³⁷ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُكُمْ سَوَاءَ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ

Bu ayette tesviyenin bir tarafı ادعوتموهم fiili ile diğer tarafı ise صامتون ismi fâili ile sağlanmıştır. Neden tesviyenin her iki tarafında ادعوتموهم أم صمتم şeklinde fiil veya داعوهم أم صامتون şeklinde isim kullanılmamıştır sorusu sorulabilir. Bunun nedeni isim ve fiilin delaletlerindeki farklılıkla izah edilebilir. Şöyle ki, insanda susmak kalıcı olan durumdur. Konuşmak ise geçici durumdur. Yani insan bir ihtiyaca, duruma binaen konuşur. Kalıcı olan susma durumu kalıcılığa delalet eden isim siygası ile belirtilmiş, geçici olan ve teceddüd eden konuşma durumu ise geçiciliğe ve teceddüde delalet eden fiil siygası ile belirtilmiştir.³⁸

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ . وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ . وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ . وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ . لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ³⁹

³⁰ Ebu'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf an HakâikiĞavâmidit-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, c.IV, (1. Basım), Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, 1427/2006, s.440-441.

³¹ Kur'an-ı Kerim, *Bakara*, 2/30.

³² Sâmirrâî, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, (4. Basım), Amman: Dâru 'Ammâr, 1427/2006, s. 22.

³³ Kur'an-ı Kerim, *Hûd*, 11/37.

³⁴ Sâmirrâî, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, s. 22.

³⁵ Kur'an-ı Kerim, *Ankebût*, 29/31.

³⁶ Sâmirrâî, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, s. 22.

³⁷ Kur'an-ı Kerim, *A'râf*, 7/193.

³⁸ Sâmirrâî, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, s. 24.

³⁹ Kur'an-ı Kerim, *Kâfirûn*, 109/1-6.

Kâfirûn suresinde Peygamber efendimizin kâfirlerin taptıklarına tapmadığı/tapmayacağı hem fiil siygası hem de isim siygası kullanılarak belirtilirken, kâfirlerin Allah'a ibadet etmemeleri/etmeyecekleri sadece isim siygası ile belirtilmiştir. Bu da peygamber efendimizin dininde, inancında kâfirlerden daha ısrarlı ve daha kararlı olduğunu göstermek içindir. Peygamber efendimizin ister geçici olsun ister kalıcı olsun hiçbir durumda dininden vaz geçmeyeceğini ve kâfirlerin ibadet ettiklerine ibadet etmeyeceğini göstermek için delaletleri farklı olan fiil ve isim siygalarından ikisi de kullanılmıştır.⁴⁰

5.12 ⁴² أَبَلَّغْتُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحَ لَكُمْ..⁴¹، أَبَلَّغْتُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ..⁴²

Yukarıdaki iki ayet de A'râf suresinde geçmektedir. 62. Ayette أنصح şeklinde fiil siygası kullanılmış, 68. Ayette ise ناصح şeklinde isim siygası kullanılmıştır. 62. Ayetteki ifade Hz. Nuh'un kavmine olan hitabı, 68. Ayetteki ifade ise Hz. Hûd'un kavmine olan hitabıdır. Hatîb el-İskâfî (ö. 420/1029) 62. Ayette fiilin kullanılmış olması ile 68. Ayette ismin kullanılmış olmasını, kavimlerinin Hz. Nuh ile Hz. Hûd'a yönelttikleri suçlama/iftiranın nitelikleri arasındaki farktan kaynaklandığını ileri sürer. Kavmi Hz. Nuh'a ifadesiyle dalâlet iftirası atmıştı. ⁴³ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ Hz. Hûd'un kavmi ise Hz. Hûd'a bulunmuştu. ifadesiyle sefihlik iftirasında ⁴⁴ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ Dalâlet insanın fiilleri ile ilgili bir sıfat iken, sefihlik insanın kendisi/kişiliği/karakteri ile ilgili bir sıfattır. İnsan fiillerini değiştirerek hızlı bir şekilde dalâletten kurtulabilir; ama aynı durum sefihlik için geçerli değildir. Dalâlet daha çok geçici bir durumu ifade ederken, sefihlik daha çok sabit bir durumu ifade eder. Hz. Nuh'a yöneltilen iftira, fiile ait bir sıfat olduğu için, bu iftiraya verilen cevapta da fiil siygası kullanılmıştır. Hz. Hûd'a yöneltilen iftira ise ismin delalet ettiği bir husus olan sübutla ilgili bir özellik olduğu için, bu iftiraya verilen cevapta da isim siygası kullanılmıştır.⁴⁵

5.13 ⁴⁶ ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيْسَجُنُّهُ حَتَّى جِينِ

لَيْنِ اتَّخَذَتْ إِلَهًا غَيْرِي لِأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ⁴⁷

Cenâb-ı Allah, Hz. Yusuf hakkında لَيْسَجُنُّهُ [Onu (Yusuflu bir zamana kadar) hapse atmaları (kendilerine uygun göründü)] mealindeki ayette, bu hapsin devamlı olmayacağına dikkat çekmek için, buna işâreten fiil cümlesi getirilmiştir. Fakat Firavun, Hz. Musa'ya لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (Seni zindana atılanlardan ederim) derken, onun niyetindeki hapsin ise devamlı olduğunu göstermek için isim olarak getirilmiştir.⁴⁸

5.14 وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ⁴⁹

Yukarıdaki ayette azaplandırma, cezalandırma öncelikle ليُعَذِّبَهُمْ şeklinde fiil olarak, daha sonra ise معذبهم şeklinde isim olarak gelmiştir. Bunun nedeni ise istiğfarın, bağışlanma

⁴⁰ Sâmîrrâî, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, s. 28-29.

⁴¹ Kur'an-ı Kerim, *A'râf*, 7/62.

⁴² Kur'an-ı Kerim, *A'râf*, 7/68.

⁴³ Kur'an-ı Kerim, *A'râf*, 7/60.

⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, *A'râf*, 7/66.

⁴⁵ Muhammed b. Abdillâh Hatîb el-İskâfî, *Durretu't-Tenzil ve Ğurretü't-Te'vil*, c.II, (thk. Muhammed Mustafa Aydın), (1. Basım), Mekke: Câmiatu Ummu'l-Kurâ, 1422/2001, s.604-606.

⁴⁶ Kur'an-ı Kerim, *Yusuf*, 12/35.

⁴⁷ Kur'an-ı Kerim, *Şuara*, 26/29.

⁴⁸ Fahrüddin Muhammed b. Ömer Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c.XX, (3. Basım), Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, 1420, s.272.

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, *Enfâl*, 8/33.

dilenmenin azabı engelleyen kalıcı, sabit bir engel oluşu, Peygamberin kavmin içinde bulunuşu ise azabı engelleyen geçici bir engel oluşu hususuna işaret etmektedir.⁵⁰

SONUÇ

İsim ve fiil, kendi başına bir anlama delalet eden kelime türlerindedir. Fiil geçmiş, gelecek veya şimdiki zamandan birini bünyesinde barındıran bir kelime türüdür. Fiil için bir başlangıç veya bitiş noktası tespit edebilmek mümkündür. Örneğin *عَادَ الرَّجُلُ إِلَى مَنزِلِهِ* (adam evine döndü) cümlesindeki *عاد* (döndü) fiili için herhangi bir başlangıç veya bitiş süresi tespit edebilmek mümkündür. Fakat aynı durum isim için geçerli değildir. Örneğin *أَكْرَمَ الرَّجُلُ ضَيْفُوهُ* (adam misafirlerine ikramda bulundu) veya *يُكْرِمُ الرَّجُلُ ضَيْفُوهُ* (adam misafirlerine ikramda bulunuyor/bulunur) cümlelerinde adamın ikramda bulunması hususu için herhangi bir zaman tespitinde bulunmak mümkündür. Fakat *الرَّجُلُ مُكْرَمٌ* (Adam ikramda bulunandır, cömerttir) cümlesinde ise adamın ikramda bulunma yönünün/özelliğinin herhangi bir zaman dilimiyle mukayyed olmadığı görülmektedir.

İsmin kalıcı olana, fiilin ise tekrarlanabilir olana delalet etme özelliğine bazı müfessirler tefsir çalışmalarında temas etmiştir. Örneğin bir ayette isim kullanılmışken başka bir ayette isimle aynı kökten olan fiilin kullanılmasının hikmetini, isim ve fiilin bu özelliklerini zikrederek izah etmişlerdir.

Bir belagat mucizesi olan Kur'an-ı Kerimde Arapçanın bütün inceliklerine rastlamak mümkündür. Delalet ettikleri anlamların farklı olması itibarıyla Kur'an-ı Kerimde isim ve fiillerin bir anlama işaret etmek üzere zikredilmesine de bu zaviyeden bakılabilir.

⁵⁰ Sâmirrâî, *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, s. 26.

KAYNAKÇA

- Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, Dâru'l-Meârif, (15. Baskı), Kahire.
- Afgânî, Said b. Muhammed (2003), *el-Mûciz fî Kavâ'idî'l-Luğatî'l-'Arabiyye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Aktaş, Osman, *Arapçada Asıl ve Fer' Nazariyesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cârim, Ali, Emin, Mustafa, *en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâ'idî'l-Luğatî'l-'Arabiyye*, Kahire: ed-Dâru'l-Misriyyeti's-Suudiyye.
- Cürcânî, Abdulkâhir (2001), *Delâilu'l-İcâz*, (thk. Abdulhamid Hindâvî), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ğalâyînî, Mustafa b. Muhammed Selîm (1993), *Câmiu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Hatîb el-İskâfî, Muhammed b. Abdillâh (2001), *Durretu't-Tenzîl ve Ğurretü't-Te'vîl*, (thk. Muhammed Mustafa Aydın), Mekke: Câmiatu Ummu'l-Kurâ.
- Hüseyin b. Ahmed b. Abdillâh Âl Ali, *Şerhu Elfıyeti İbn Mâlik*, bsmyy.
- İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman (1995), *Esrâru'l-'Arabiyye*, (thk. Fahr Sâlih Kadâre), Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman (2003), *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Küfiyyîn*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- İbn Hişâm, Cemaleddin Abdullah b. Yusuf (2001), *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- İbn Hişâm, Cemaleddin Abdullah b. Yusuf (2010), *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sedâ*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- İbnu'l-Hâcib, Cemaleddin Osman b. Ömer (2010), *el-Kâfiye fî 'İlmi'n-Nahv*, (thk. Salih Abdu'l-Azîm eş-Şâir), Kahire: Mektebetu'l-Âdâb.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (1996), *el-Usûl fi'n-Nahv*, (thk. Abdulhuseyn el-Fetelî), Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Mubberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed, *el-Muktedab*, (thk. Muhammed Abdulhâlik 'Udayme), Beyrut: Âlemu'l-Kutub.
- Nursî, Bedüzzamân Said (2002), *İşârâtu'l-İcâz fî Mezanni'l-İcâz*, (thk. İhsan Kasım es-Sâlihî), Kahire: Şerikatu Sözlür li'n-Neşr.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer (2000), *Mefâtihu'l-Ğayb*, (3. Baskı), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih (2000), *Me'ânî en-Nahv, Dâru'l-Fikr li't-Tibâe ve'n-Neşr ve't-Tevzî'*, (1. Baskı), Ürdün.
- Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih (2006), *et-Ta'bîru'l-Kur'ânî*, (4. Baskı), Amman: Dâru 'Ammâr.
- Sîbeveyh, Ebu Bişr 'Amr b. Osman (1988), *el-Kitâb*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Kahire: Mektebetu'l-Hancî.

Tehânevî, Muhammed A'lâ (1996), *Keşşaf Istılâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, (thk. Ali Dehrûc), Beyrut: Mektebetu Lübnan.

Zeccâcî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. İshak (1979), *el-İdâh fî 'İleli'n-Nahv*, (thk. Mâzin el-Mubârek), Beyrut.

Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd (2006), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*, (1. Baskı), Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed (2007), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.